

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА
ДО ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРАВА ЄВРОПИ:
ЄВРООРІЄНТОВАНА ШКОЛА
ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЦИВІЛІСТИКИ
НА ТЛІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової*

Одеса
Фенікс
2025

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7
В 42

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» 24 вересня 2025 року (протокол № 2)*

Рецензенти:

Булеца С. Б. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету;

Гринько С. Д. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія».

В 42 **Від римського права до інтеграційного права Європи: євроорієнтована школа порівняльної цивілістики на тлі гібридної війни : кол. монографія / за заг. ред. проф.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової. – Одеса : Фенікс, 2025. – 660 с.**
ISBN 978-617-8763-01-5

Колективна монографія є комплексним дослідженням еволюції приватного права – від римської традиції до сучасних європейських моделей у контексті гібридної війни проти України.

У книзі поєднані: дослідження методологічних засад порівняльної цивілістики; аналіз римського приватного права як основи європейської правової цивілізації; вивчення впливу гібридної війни на приватноправові інститути; компаративістські студії у сфері сімейного, договірної, спадкового, банківського та цифрового права; розгляд нових викликів, пов'язаних із цифровізацією та трансформацією правосвідомості.

Монографія адресована науковцям, викладачам, юристам-практикам, студентам юридичних факультетів і всім, хто цікавиться розвитком приватного права в умовах європейської інтеграції та гібридної війни.

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7

ISBN 978-617-8763-01-5

© Колектив авторів, 2025

Розділ 13. Дорожнє будівництво під час війни: поняття, значення та правові засади (Юлія Кривенко, Сергій Колесниченко)	358
---	-----

ГАЛУЗЕВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Розділ 14. Адаптація законодавства України до права ЄС в сфері регулювання сімейних відносин в умовах гібридної війни (Оксана Сафончик)	383
Розділ 15. Цивільно-правові особливості банківських договорів у країнах континентальної правової сім'ї (Роксолана Московчук)	415
Розділ 16. Вплив римського приватного права на формування непоіменованих контрактів (Вікторія Павлова)	447
Розділ 17. Особливості виконання договору про управління спадщиною в умовах воєнного стану (Сергій Узунов)	457
Розділ 18. Особливості договору про надання послуг з охорони майна в умовах воєнного стану (Денис Карташев)	479
Розділ 19. Особливості процедури банкрутства в Україні та ЄС: порівняльно-правовий аспект (Олена Копитова)	513
Розділ 20. Termination of the Obligations Due to Impossibility of its Performance: Force Majeure Clause V. Hardship Clause (Clausula Rebus Sic Stantibus) (Гончаренко Владислава)	547

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Розділ 21. Роль цифрових технологій у забезпеченні доступу до цивільного правосуддя: компаративістський погляд (Крістіна Дрогозюк)	566
Розділ 22. Приватно-правові засади цифрової економіки: європейський досвід та український контекст (Оксана Калітенко)	595
Розділ 23. Від цивілістичних шкіл до єдиної цивілістичної традиції: спадкоємність, інтеграція, перспективи (замість післямови) (Євген Харитонов)	633
СПИСОК ОСНОВНИХ ПРАЦЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ШКОЛИ.	637

Розділ 17

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

DOI

Сергій Узунов
доктор філософії (081 Право)

Актуальність дослідження особливостей виконання договору про управління спадщиною в умовах воєнного стану зумовлена суттєвими трансформаціями цивільно-правових відносин, спричиненими збройною агресією проти України та запровадженням спеціального правового режиму. Воєнний стан істотно впливає на реалізацію спадкових прав, порядок управління спадковим майном, а також на можливість належного виконання зобов'язань управителем спадщини, що потребує комплексного науково-правового осмислення.

У сучасних умовах значно зросла кількість випадків відкриття спадщини за відсутності спадкоємців або за неможливості їх своєчасної участі у спадкових правовідносинах через мобілізацію, вимушене переміщення, перебування на тимчасово окупованих територіях чи за кордоном. За таких обставин договір про управління спадщиною набуває особливої ролі як правового інструменту збереження, підтримання та ефективного використання спадкового майна до моменту його прийняття спадкоємцями. Водночас умови воєнного стану істотно ускладнюють виконання такого договору, зокрема щодо доступу до майна, забезпечення його схоронності, здійснення господарських та розпорядчих дій, а також належного контролю за діяльністю управителя.

Необхідність дослідження зумовлена також наявністю прогалин і колізій у правовому регулюванні виконання договору про управління спадщиною в екстраординарних умовах. Чинне цивільне законодавство України здебільшого орієнтоване на стабільні суспільні відносини та не повною мірою враховує специфіку воєнного стану, зокрема

обмеження майнових прав, зміну строків здійснення цивільних прав та виконання обов'язків, дію форс-мажорних обставин, а також особливості відповідальності сторін договору. Це створює труднощі як для правозастосовної практики, так і для забезпечення балансу інтересів спадкоємців, управителя та держави.

Актуальність теми посилюється потребою у формуванні єдиних підходів до тлумачення та застосування норм цивільного і спадкового права судами та нотаріальними органами в умовах воєнного стану. Відсутність усталеної практики щодо виконання договорів про управління спадщиною в таких умовах підвищує ризик порушення прав та законних інтересів учасників спадкових правовідносин, втрасти або знецінення спадкового майна.

Зазначимо, що проблеми спадкування завжди посідали чільне місце серед проблем цивільного права внаслідок невідворотності участі у спадкових правовідносинах усіх суб'єктів цивільного права в якості як спадкоємця, так і спадкодавця. Крім того, за даними судової статистики, спадкові справи є однією з трьох найпоширеніших категорій спорів у судовій практиці. Про різноманіття судових спорів зазначав Верховний Суд у Постанові Пленуму «Про судову практику у справах про спадкування» 7 від 30.05.2008 р.¹, зокрема, про можливість у судовому порядку встановлення факту родинних відносин зі спадкодавцем; про встановлення факту проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини; про встановлення факту ухилення особи від виконання обов'язку щодо спадкодавця; про встановлення факту проживання зі спадкодавцем однією сім'єю; про встановлення факту прийняття спадщини; про визнання заповіту недійсним; про надання права на спадкування; про поділ спадщини; про перерозподіл спадщини; про надання додаткового строку для прийняття спадщини; про примусове виконання заповідального відказу; про внесення змін до свідоцтва про право на спадщину; про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним; про визнання недійсним спадкового договору тощо. Незважаючи на те, що інститут спадкування належить до найбільш стабільних, аналіз судової практики його застосування свідчить про наявність цілого ряду питань, вирішення яких лежить саме на теоретичному рівні.

¹ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань: 1963-2010 рр. К., 2011. 504 с.

Законодавчо забезпечена можливість визначити долю майна після смерті, передати його спадкоємцям є запорукою стабільності цивільних відносин. Принципове значення для будь-якого суспільства має конкретне вирішення питання про участь громадян у справедливому розподілі майнових благ та долю таких благ після їх смерті¹. Не менш важливим є й питання подальшої долі такого майна, враховуючи реалії останніх років: захоплення росією окремих територій України, повномасштабне вторгнення і як наслідок – наявність тимчасово окупованих територій, цивільні відносини на яких мають свої особливості, права є обмеженими, а відтак існують проблеми, пов'язані зі спадкуванням, збереженням спадщини й управлінням нею. У цей період питання правового регулювання спадкових відносин набуває критичного значення, оскільки значна частина спадкового майна загиблих військовослужбовців залишається без належної охорони та управління. Це пов'язано з тим, що спадкоємці, які мають право на спадщину, часто перебувають за кордоном або не можуть вчасно прийняти спадщину через інші обставини, пов'язані з воєнними діями

Аналіз значної кількості наукової літератури з даного питання свідчить про багатогранність проблемних питань, які пов'язані зі спадкуванням: це і теоретичні основи спадкового права, і специфіка спадкових правовідносин, і, врешті, специфіка договорів у цій сфері.

Серед вітчизняних наукових досліджень, у яких був проведений ґрунтовний аналіз розвитку спадкового права, а також приділено увагу реалізації спадкових прав, зокрема, з використанням конструкції договору про управління спадщиною, для цілей цього дослідження, насамперед, слід відзначити дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Ю. О. Заїки «Становлення і розвиток спадкового права в Україні»².

Не менш цікавими є й публікації зазначеного автора стосовно договорів на управління спадщиною. Так, зокрема, в одній зі своїх останніх статей «Договір на управління спадщиною» науковець досліджує правову природу договору на управління спадщиною, його ознаки, предмет управління, аналізує зміст договору і підстави його припинення. На думку Ю. О. Заїки, «особливість договору на управління

¹ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: монографія. 2-ге вид. К.: КНТ, 2007. 288 с.

² Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 415 с.

спадщиною полягає у тому, що передумовою договору є: 1) наявність у складі спадщини майна, яке потрібно: а) утримувати; б) доглядати; в) вчиняти інші фактичні чи юридичні дії для підтримання його у належному стані; 2) відсутність спадкоємців чи виконавця заповіту. Договір на управління спадщиною розрахований переважно на ті види майна, які потребують постійного менеджменту (професійного управління), і насамперед на нерухоме майно (підприємство як єдиний майновий комплекс, земельну ділянку тощо). Проте управління спадковим майном захищає не тільки приватні, а й публічні інтереси, забезпечує не лише виконання цивільно-правових зобов'язань, а й проведення заходів, пов'язаних із виконанням обов'язків публічно-правового характеру (сплату податків, обов'язкових зборів тощо)»¹.

У колективній монографії «Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження)» автори торкаються питань управління спадщиною. Зокрема, наголошують на тому, що якщо у складі спадщини є майно, що потребує управління, догляду чи вчинення інших фактичних або юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус ... у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, на підставі заяви заінтересованої особи після пред'явлення свідоцтва про смерть спадкодавця укладає договір на управління спадщиною відповідно до ст. 1285 ЦК України. Робиться висновок про те, що «договір на управління спадщиною за своєю правовою природою є договором на управління майном, передбаченого ст. 1029 ЦК України»².

Л. В. Козловська у своїй докторській дисертації «Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України» зазначає, що «розширення кола індивідуальних правових засобів, які можуть використовувати спадкоємці на стадії набуття та правового оформлення права на спадщину є загальною тенденцією лібералізації цивільно-правового регулювання, що пояснюється пошуками його ефективних шляхів поза примусовим впливом держави. У механізмі правового регулювання спадкових прав розпорядчо-організаційні правочини спадкоємців на стадії оформлення спадкових прав розглядаються як правові засоби індивідуального, приватного правового регу-

¹ Заїка Ю. Договір на управління спадщиною. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 29.

² Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження): монографія. Київ: НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 209.

лювання відносин спадкоємців щодо здійснення спадкових прав і правозмінюючих юридичних фактів у юридичному складі спадкування»¹.

О. О. Терехова у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав», досліджуючи відповідні питання, робить висновок про те, що «управління спадковим майном є особливим способом охорони спадкового майна. Відповідно, особливість такого способу охорони спадщини обумовлюється саме об'єктом і полягає в обов'язковому поєднанні двох цілей: забезпеченні збереження переданого до управління спадкового майна та отримання прибутку від управління таким майном»². Не поділяючи загалом цей погляд на розуміння правової природи договору на управління спадщиною, зазначимо необхідність таких досліджень і різноманітність точок зору, які в кінцевому підсумку слугують меті встановлення істини.

Наукове значення мають також коментарі ЦК України, у яких містяться наукові дослідження стосовно різних категорій спадкового права, доктринальні тлумачення законодавчих норм. Так, колектив авторів науково-практичного коментаря до ЦК України визначає поняття управління спадщиною як систему заходів, визначених у договорі, які вправі здійснювати управитель від власного імені в інтересах і на користь спадкоємців або відказоодержувачів, необхідних і достатніх для підтримання спадкового майна у належному стані³.

Слід враховувати також положення науково-практичних коментарів, які були підготовлені С. Я. Фурса та Є. І. Фурса⁴, В. В. Васильченко⁵, Л. К. Буркацьким⁶, О. В. Коротюк⁷.

¹ Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. К., 2016. С. 21.

² Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. К., 2016. С. 7.

³ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12: Спадкове право. За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФОРМ Колісник А. А., 2009. С. 457.

⁴ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. К.: Атіка, 2002. 496 с.

⁵ Васильченко В. В. Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування. Х.: Одиссей, 2007. 480 с.

⁶ Буркацький Л. К. Спадкове право: теорія, коментарі, практика, зразки заяв: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2008. 498 с.

⁷ Коротюк О. В. Спадкове право: Коментар до книги VI Цивільного кодексу України. За заг. ред. О. В. Дзери. К.: ОВК, 2015. 272 с.

Значний інтерес становить також наукова праця «Правочини у сфері спадкового права» Орлова І. П. та Кухарева О. Є. У монографії комплексно досліджуються теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з особливостями вчинення правочинів у сфері спадкового права, а також дістали відображення сучасні доктрини та концепції у сфері спадкування. Зокрема, «сформульовано поняття правочинів у сфері спадкового права, визначено їх ознаки і специфіка. Зроблено висновок про те, що спадщина є особливим об'єктом цивільного права, що складається з майнових прав і майнових обов'язків. Це означає, що до складу спадщини входять не квартира, будинок, або автомобіль, а право на квартиру, будинок або автомобіль»¹. Крім того, зазначається, що іноді в ЦК України вживається термін «спадкове майно» (ст.ст. 1279, 1284), проте правники виходять із синонімічності термінів «спадкова маса», «спадщина», спадкове майно». Спадщина є об'єктом цивільних прав локального характеру і має місце лише у сфері спадкового права.

Окремо питання управління спадщиною і договору про управління спадщиною досліджує О. Є. Кухарев², вважаючи найбільш ефективним способом управління спадщиною саме укладення договору управління спадковим майном із третьою особою. Доцільним, на думку науковця, є «укладення договору на управління спадщиною, що складається із підприємства як єдиного майнового комплексу, цінних паперів, майнових прав інтелектуальної власності, частки у статутному капіталі товариства, оскільки необхідним є вчинення юридичних чи фактичних дій з метою підтримання цього майна в належному стані. Важливим чинником також є отримання прибутку внаслідок такого управління. Цим же науковцем досліджувалися договори у сфері спадкового права»³.

Нові науково обґрунтовані позиції й погляди часом дозволяють по-новому поглянути на питання, які, здавалося б, вже давно вирішені і не викликають ніяких сумнівів. Саме цим і пояснюється інтерес

¹ Орлов І. П., Кухарев О. Є. Правочини у сфері спадкового права: монографія. К.: Алерта, 2013. С. 15.

² Кухарев О. Є. Спадкове право України: навч. посібник. К.: Алерта, 2013. С. 249-255.

³ Кухарев О. Є. Загальна характеристика договорів у сфері спадкового права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 48. Том 1. С. 98-101.

до проблематики як загальних питань спадкового права, так і тих, що торкаються теми дослідження безпосередньо.

Декілька наукових досліджень були присвячені проблемам спадкового договору¹, договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини², строкам у спадковому праві³ та іншим актуальним і цікавим як в теоретичному, так і в практичному плані питанням.

У зв'язку з широкомасштабним вторгненням і запровадженням воєнного стану нагального вирішення потребують проблеми спадкування в цих надзвичайних умовах, особливо за участі військовослужбовців. Дані питання, вірніше, різні їх аспекти, є предметом аналізу науковців. Так, зокрема, досліджуються загальні питання захисту спадкових прав в умовах воєнного стану⁴, особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану⁵, заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану⁶ та інше⁷. Проте жодне з них не стосується договору про управління спадщиною.

Кожне з проаналізованих досліджень містить цікаві як з теоретичної, так і з практичної точок зору висновки з питань, що є предметом відповідних досліджень, а також пропозиції щодо удосконалення діючого цивільного законодавства України, зокрема ЦК України.

¹ Шама Н. П. Спадковий договір в цивільному праві України: дис. канд. ... юрид. наук:12.00.03. Львів, 2008. 199 с.; Мазуренко С. В. Спадковий договір у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2004. 194 с.

² Зінкевич Ю. Є. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини: дис. ... док-ра. філософ.: Одеса, 2022. 221 с.

³ Фомічова Н. В. Визначення строків у спадковому праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип 33. С. 143-148.

⁴ Кармаза О. О. Захист спадкових прав громадян в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвєєвські цивілістичні читання: матеріали міжн. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 14 жовт. 2022 р.). Київ, 2022. С. 66-69.

⁵ Голубенко І. І, Грачова О. Ю., Маслова М. О. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 125-129.

⁶ Долинська М. С. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 78: частина І. С. 166-171.

⁷ Печений О. П. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. *Юридичний вісник України*. 2022. № 12-15. С. 18-19; Маковій В. П., Якимець О. І., Книш З. І. Правове регулювання спадкових відносин під час воєнного стану. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUIA*. 2022. № 4 (99). С. 93-107; Кухарев О. Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 222-225.

Відповідальність сторін у договорах про управління спадщиною відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного управління спадковим майном, збереженні його цілісності та захисті прав спадкоємців.

Важливо розрізняти заходи цивільно-правової відповідальності та інші способи захисту цивільних прав. Заходи захисту спрямовані на попередження або припинення правопорушення, а також на відновлення попереднього стану. До них належать визнання права, примус до виконання зобов'язання в натурі, визнання правочину недійсним тощо.

Цивільно-правова відповідальність включає додаткові обтяження для правопорушника як-от: покарання за вчинене правопорушення. Ці обтяження можуть бути у вигляді додаткового цивільно-правового зобов'язку або позбавлення суб'єктивного права. Форма цивільно-правової відповідальності включає «відшкодування збитків, моральної шкоди, сплату неустойки, індексацію заборгованості і проценти за грошовим зобов'язанням» (ч. 2 ст. 625 ЦК України).

Відшкодування збитків є загальною мірою цивільно-правової відповідальності, що застосовується у всіх випадках порушення цивільних прав, тоді як інші форми відповідальності застосовуються лише у випадках, передбачених законом або договором.

У цивільному законодавстві України, окрім загальних умов відповідальності за порушення зобов'язання, міститься перелік обставин, які звільняють боржника від відповідальності за невиконання зобов'язання¹.

Розглянемо підстави відповідальності сторін за договором про управління спадщиною.

Особливий характер відповідальності сторін за договором про управління спадщиною обумовлений специфікою спадкових відносин. На відміну від договору про управління майном, в якому сторонами є установник – власник майна – і управитель, який є професіоналом у відповідній сфері діяльності, особливість довірчого управління спадковим майном полягає в тому, що засновник – нотаріус – лише виконує волю законодавця, спадкодавця і спадкоємців, передаючи ще нерозподілену спадщину в управління.

¹ Відповідальність у приватному праві: монографія. За заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2014. 416 с.; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини: навч. посіб. К.: Істина, 2008. С. 5.

При загальній спрямованості норм Глави 70 ЦК України на регулювання довірчого управління в підприємницькій сфері на практиці виявляється складно визначити обсяг відповідальності сторін у цьому спеціальному випадку.

У внутрішніх відносинах відповідно до абз. 1 ч.1 ст. 1043 ЦК України, «на управителя, який належно не турбувався про інтереси установника управління або вигодонабувача, покладається обов'язок сплатити установникові вартість завданих збитків, а вигодонабувачеві – упущену вигоду (однак не реальні збитки)»¹.

Однак за договором про управління спадщиною збитки повинні відшкодовуватись управителем на користь спадкоємців, а не установника управління, оскільки останній не є власником майна. Це пояснюється тим, що основна мета діяльності установника за договором про управління спадщиною полягає в захисті третіх осіб (спадкоємців), тому нотаріус може лише стягувати збитки на користь спадкоємців.

У судовій практиці сьогодні відсутня єдина думка щодо того, що слід розуміти під проявом «належної турботливості». Так Верховний Суд в постанові від 15.08.2018 р. у справі 910/11049/17 лише пояснює, що наявність або відсутність вини має встановлюватися виходячи із загальних засад: «особа має визнаватися невинуватою, якщо вона вжила всіх заходів для належного виконання зобов'язання при тому ступені турботливості та обачності, що вимагалася від неї за характером зобов'язання та умовами обороту»².

Ця невизначеність викликана тим, що законодавство обмежується загальним формулюванням про необхідність здійснювати управління в інтересах установника управління або вигодонабувача (ч. 1 ст. 1029 ЦК України). Управління майном повинно здійснюватися в інтересах вигодонабувача за договором на принципах надійності, збереження, дохідності тощо. При цьому частина правочинів, які укладаються довірчим управителем у зв'язку з виконанням його обов'язків за договором довірчого управління, не є договорами, а спрямовані на реєстрацію прав або об'єктів, голосування тощо.

¹ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12: Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФОРМ, 2009. 544 с.

² Постанова Верховного Суду від 15.08.2018 р. у справі 910/11049/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76000651>

За умов недостатності практики та досліджень питань відповідальності за договорами про управління спадщиною вважається допустимим звернутися до практики покладення відповідальності на управителів на ринку капіталів. Управитель цінними паперами є відповідальним за будь-які дії або бездіяльність третьої сторони та наслідки неплатоспроможності третьої сторони для клієнта (ч.2 ст. 15 Вимог (правил) щодо здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами¹).

Отже, управитель зобов'язаний забезпечувати високий професійний рівень управління цінними паперами, діяти активно та виявляти належну увагу до інтересів вигодонабувача та/або установника управління. За нерозумне управління цінними паперами управитель несе ризик можливих збитків, які передусім проявляються у відповідальності перед установником управління та вигодонабувачем.

Неправомірна поведінка за договором управління цінними паперами виражається в недотриманні управителем належної турботливості щодо інтересів установника управління або вигодонабувача. Згідно з Академічним тлумачним словником української мови, турботливість означає увагу до потреб чийхось, піклування про щось, активні дії або роботу для задоволення цих потреб². Отже, управитель повинен активно керувати цінними паперами, укладати правочини, які найбільш вигідні для установника управління, з метою задоволення його потреб і отримання прибутку. Однак установник управління повинен строго виконувати вимоги законодавства та обов'язки, передбачені договором управління цінними паперами.

Судова практика показує, що виконання обов'язків установником управління не завжди веде до фінансового успіху. Коли установник управління звертається до суду, намагаючись довести несумлінність управителя, подає фінансові звіти та доказує економічні результати, які було б можна було отримати за належного виконання обов'язку управителем, суди вважають, що управитель дотримувався всіх зобов'язань, передбачених у договорі, і в такому випадку його відпові-

¹ Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15 травня 2018 року № 2415-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>

² Сішук Л. В. Управління корпоративними правами до прийняття спадщини. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 95-100.

дальність відсутня. Виявити вину управителя практично неможливо, тому установник управління лишається без права на компенсацію будь-яких збитків¹.

У чинному законодавстві України відсутні нормативні акти, які б дозволяли встановити критерії для оцінки необґрунтованого ризику при управлінні цінними паперами. Цей аспект має бути розглянутий у контексті кожного конкретного випадку під час доведення заінтересованою стороною неправомірної поведінки з боку управителя.

Вважаємо, що відповідальність за договором управління цінними паперами, як правило, повинна встановлюватися за відсутності вини, оскільки управитель є професійним учасником і при укладанні договору зобов'язався належно виконувати свої обов'язки і здійснювати всі дії для раціонального управління цінними паперами. Тобто він повинен чесно і професійно виконувати свою роботу, і відсутність економічного результату може бути виправданою лише у випадках форс-мажорних обставин або вини вигодонабувача чи установника управління. У всіх інших випадках має місце неналежне виконання своїх обов'язків управителем.

У разі неналежного виконання обов'язків управитель цінними паперами зобов'язаний повністю відшкодувати збитки установнику управління, а вигодонабувачеві – лише упущену вигоду.

Відповідальність управителя перед вигодонабувачем обмежена, оскільки він не є власником переданих в управління цінних паперів і фактично не може зазнати реальних збитків. Така позиція законодавця є логічною, оскільки вигодонабувач не має прямого інтересу в предметі договору та не зазнає безпосередніх збитків від його порушень.

При оцінці дій управителя на ринку капіталів використовуються критерії оцінювання ефективності інвестування, що полягають у максимізації використання можливостей фінансового ринку та оптимального використання його інструментів для мобілізації та оптимізації фінансових ресурсів². Такі критерії мають бути орієнтиром і при оцінці дій управителя спадщиною.

¹ Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Ч. 2. Відп. ред. А. С. Довгерт, Н. С. Кузнєцова. Київ: Юстініан, 2006. 1008 с.

² Грейдін О. Договір довірчого управління цінними паперами в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Х., 2011. С. 168.

Фінансовий аналіз має бути всебічним і здійснюватися відповідно до встановлених методик. Проте критерій неналежної турботливості щодо інтересів установника управління не є єдиним показником можливого порушення. Така недбалість обов'язково повинна призвести до збитків, які понесе установник управління, і до наявності причинного зв'язку між збитками і порушенням. Зокрема, коли кредитор пред'являє вимогу щодо відшкодування втрачених доходів (упущеної вигоди), він повинен довести, що ці доходи є конкретними і дійсно були б отримані, якби боржник належним чином виконав свої обов'язки. При оцінці реальності втрачених доходів враховуються заходи, які кредитор вживав для їх отримання. Відшкодування упущеної вигоди означає компенсацію збитків, які могли б бути реально отримані за належного виконання зобов'язання.

Аналогічний підхід можна застосувати для визначення належного виконання обов'язків управителем спадщини, але з умовою, якщо управителем виступає професіонал-підприємець.

У випадку, коли спадковим майном управляє фізична особа, її відповідальність обмежується винними діями (бездіяльністю), а виконання вважається належним у всіх випадках, коли визнається реальне забезпечення збереження спадкового майна або націленість дій управляючого на забезпечення такого збереження, яке не було досягнуте з причин, не залежних від управляючого і не пов'язаних з дією непереборної сили (наприклад, кризовими явищами в економіці).

Зазначене ще раз підтверджує вже зроблений вище висновок про необхідність визначення управителя з кола суб'єктів підприємницької діяльності, які має відповідну ліцензію, КВЕДи, є спеціалістами в даній сфері, що дає можливість сподіватися на відповідальне ставлення такого управителя до покладених на нього обов'язків.

Юридичне значення має саме досягнення мети збереження та можливого зростання спадщини, переданої в управління, а не самостійне здійснення дій, незалежно від того, чи призвели вони до зазначеної мети чи ні. У протилежному випадку, втрачається сенс такого управління.

Отже, питання про невилплату винагороди управителю, витрати, зроблені ним у зв'язку з управлінням, відмову від отримання вигід від майна, дострокове повернення цінних паперів або іншого майна за вимогою установника управління, повинні бути чітко врегульовані в договорі про управління спадщиною.

Також зазначимо, що за аналогією з відповідальністю виконавця заповіту, передбаченою у ч. 4 ст. 1295 ЦК України, управитель не може відмовитися від здійснення своїх повноважень у разі необхідності вчинення невідкладних дій, зволікання, з якими загрожув завданням збитків спадкоємцям. Тому порушення цього припису тягне відповідальність управителя у формі стягнення збитків.

Зазначена форма цивільно-правової відповідальності наближена до загальної – відшкодування збитків (ст. 22 ЦК України), проте характеризується спеціальними суб'єктами, а також особливістю протиправної поведінки. Визначальним тут є не лише факт наявності шкоди, а її завдання особою, що має правовий статус управителя.

Зазначимо, що нерідко питання про наслідки перевищення довірчим управителем повноважень шляхом вчинення дій не в інтересах спадкоємців у корпоративній сфері ставиться іншими учасниками товариства або самим товариством частки, в якому передані в управління спадщиною. Наприклад, учасник оспорує рішення загальних зборів учасників з якого-небудь питання, оскільки воно не відповідає інтересам охорони спадщини. У такому випадку пропонується виходити з того, що права інших учасників не порушені, а дії управителя, вчинені з перевищенням наданих йому повноважень, можуть мати спеціальні наслідки, передбачені законом.

Право на відшкодування збитків, які були заподіяні безповоротною втратою або пошкодженням майна з урахуванням його природного зносу, мають право лише спадкоємці-вигодонабувачі згідно з договором та установник управління-виконавець заповіту.

Спадкоємці не мають права на відшкодування витрат, які завдані третій особі, чиє право порушено, або які ця особа повинна буде зробити для відновлення свого порушеного права, оскільки відповідальність управителя є обмеженою.

У законах та інших нормативних актах, а також на практиці та в конкретних договорах відсутні положення про контроль нотаріуса за виконанням договору про управління спадщиною. Вважається, що нотаріус, який здійснює повноваження установника за даним договором, зобов'язаний контролювати виконання довірчим управителем своїх обов'язків. Такий контроль сприятиме належному виконанню ним своїх обов'язків за договором. У разі неналежного виконання

своїх обов'язків управитель може бути своєчасно замінений іншою особою.

І хоча складно контролювати, наприклад, ведення бізнесу, якщо ти не є професіональним управителем, у договорі слід зазначити, в якому порядку і в якому вигляді підлягають складанню звіти управителя, а також порядок їх подання.

У зв'язку із зазначеним у роботі пропонується закріпити положення про обов'язок управителя надавати звіт про результати управління спадщиною установнику не рідше ніж один раз на три місяці.

Зазначимо, що майно, яке входить до складу спадщини і передає в управління, використовується найчастіше як підприємницьке, однак управління ним здійснює управитель за дорученням особи, що здійснює публічні функції, з метою збереження і збільшення спадкової маси, часто за наявності спадкоємців, які не мають жодного відношення до бізнесу. Тому застосування загальних правил про відповідальність за договором довірчого управління майном стосовно управління спадщиною ускладнене в багатьох ситуаціях через відсутність у законі вимоги про статус управителя як суб'єкта підприємницької діяльності.

Якщо управитель порушив обов'язки, які виникають з договору про управління спадщиною, установник управління має право вимагати відшкодування збитків від управителя.

Важливою є також ситуація, коли управитель не має майна, на яке можна звернути стягнення, у разі, якщо майно, передане в управління, недостатнє для погашення вимог кредиторів. У такому випадку кредитори залишаються без можливості задовольнити свої вимоги, поки в управителя не з'явиться підходяще майно.

Також актуальним є питання щодо необхідності передбачити обов'язковість страхування такими професійними управителями своєї професійної відповідальності. Зазначене надасть деяку «впевненість в майбутньому», забезпечить більш якісний захист прав та інтересів спадкоємців.

Отже, можна передбачити, що «для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої управлінської діяльності, покладеної на управителя відповідно до договору про управління спадщиною, управитель, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язаний укласти договір страхування відповідальності.

Мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати. Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.»

Згідно з ч.1 ст.621 ЦК України «боржник зобов'язаний відшкодувати кредитору збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань»¹. Для настання відповідальності довірчого управляючого необхідна наявність реальних збитків або упущеної вигоди, що повинно бути доказано особою, яка їх зазнала.

При розгляді питання про виникнення збитків у вигодонабувачів у зв'язку з довірчим управлінням спадщиною на передній план виходять результати управління, оскільки довірчий управитель, виконуючи повноваження власника спадщини, переданої йому в довірче управління, має право вчиняти за своїм розсудом ті чи інші дії щодо цього майна, що в неї входить, з метою забезпечення його збереження або збереження вартості.

Управитель у зв'язку з виконанням договору про управління спадщиною за відсутності його вини відповідає за борги лише за рахунок спадкового майна, переданого в управління. Відшкодування третім особам за рахунок спадкового майна відбувається в разі його вини в невиконанні або неналежному виконанні зобов'язань або в разі виходу за межі повноважень за договором управління спадщиною.

Сьогодні в законодавстві не вирішене питання про відповідальність установника управління, однак в контексті досліджуваного договору дані питання не є ревалентними, адже установником управління виступає зазвичай нотаріус, а не власник майна.

Актуальним разом з тим є питання, коли до нотаріуса, як установника, висуває свої вимоги управитель щодо оплати послуг за виконання зобов'язань за договором, оскільки спадкоємці не виступають у якості сторони за договором про управління спадщиною. У даному випадку також не можуть бути застосовані норми щодо договору управління майном. Тому слід звертатися до спеціальних норм спадкового законодавства для визначення підстав відповідальності нотаріуса, як установника управління за договором про управління спадщиною.

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Стаття 21 Закону України «Про нотаріат» передбачає, що «шкода, заподіяна особі через незаконні або недбалі дії державного нотаріуса, відшкодовується згідно з чинним законодавством України»¹. Державний нотаріус перебуває у трудових відносинах з відповідним управлінням юстиції відповідно до ст. 21 Кодексу законів про працю України.

Згідно зі ст. 130 Кодексу законів про працю України «державний нотаріус несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну Міністерству юстиції України внаслідок порушення своїх трудових обов'язків»².

Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 06.04.2011 № 395/2011, фінансування діяльності Міністерства здійснюється за рахунок відповідних статей державного бюджету України. Це означає, що «у разі завдання шкоди діями державного нотаріуса, відшкодування такої шкоди відбувається за рахунок коштів Міністерства юстиції України»³. Однак Міністерство зберігає право на регресну вимогу до нотаріуса, якщо буде встановлено його провини у спричиненні шкоди.

Частина 1 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» передбачає, що «шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі»⁴. Для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, «приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування відповідальності» (ч.1 ст. 28 Закону України «Про нотаріат»)

Управління здійснюється не в інтересах нотаріуса, а також нотаріус, як установник управління, не має права на відшкодування йому збитків, завданих діяльністю управителя, і не несе відповідальності за зобов'язаннями, що виникли у зв'язку з довірчим управлінням.

¹ Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

² Кодекс законів про працю України: Закон України Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71. ВВР. 1971. Додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

³ Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

⁴ Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

У будь-якому випадку, покладення на нотаріуса відповідальності за невиконання обов'язків за договором про управління спадщиною можливе в обмежених випадках, не пов'язаних з відшкодуванням збитків. Більш чітко врегулювання цього питання в законі дозволило б учасникам договору про управління спадщиною впевненіше вступати в ці правовідносини.

В умовах сьогодення на всі сфери нашого життя значно вплинуло повномасштабне вторгнення рф, введення правового режиму воєнного стану, який вже триває майже чотири роки, наявність досить значних окупованих територій, зон бойових дій та так званих сірих зон. Враховуючи значну кількість питань та правових колізій, які виникають на практиці внаслідок повномасштабного вторгнення та дії правового режиму воєнного стану, здійснення ґрунтовного аналізу цих питань вбачається можливим на рівні окремих наукових досліджень. Разом з тим, в межах даного дослідження варто зробити певні акценти.

Так, 09 травня 2023 року Урядом прийнято постанову «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану»¹. Зокрема, зміни торкнулися особливостей вчинення під час дії воєнного стану нотаріальних дій, проведення державної реєстрації, доступу до єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, а також градації територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Такі зміни спрямовані на скорочення обмежень, запроваджених для охорони інтересів суб'єктів правовідносин, а також збереження відомостей щодо речових права на нерухомість і бізнес. Ключові зміни забезпечать доступ громадян і бізнесу до нотаріальних дій і послуг у сфері державної реєстрації на територіях, які віднесені до території активних бойових дій, проте на яких відсутня загроза безпеці відомостей єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України. Варто зазначити, що дане питання є досить динамічного характеру. Упродовж повномасштабного вторгнення мали місце окупації певних територій, де окупації через певний час.

¹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text>

Така ж ситуація і з активністю ведення бойових дій, що в значній мірі впливає в тому числі на можливість укладення певних нотаріальних дій, договорів тощо.

Також звернемо увагу на Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який був прийнятий ще у 2014 році. Зокрема, даний Закон закріплює норми щодо забезпечення реалізації права на спадкування (ст. 11-1), де зазначено: «особливості реалізації права на спадкування щодо тимчасово окупованої території, передбаченої частиною першою статті 3 цього Закону, регулюються Цивільним кодексом України»¹.

Аналізуючи правовий режим воєнного стану, можливість забезпечення якісного виконання сторонами обов'язків в таких умовах актуальним є питання щодо віднесення такого стану до форс-мажорних обставин.

Так, відповідно до частини 2 статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) – це виняткові та невідворотні події, які об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань за договором (контрактом, угодою тощо) або обов'язків, визначених законодавчими та нормативними актами. До таких обставин належать: а) воєнні та політичні події: загроза війни, збройний конфлікт або реальна небезпека його виникнення, військові атаки, блокади, ембарго, дії іноземних ворогів, загальна військова мобілізація, бойові дії, оголошена чи неоголошена війна, акти тероризму, диверсії, піратство, суспільні заворушення, революції, заколоти, повстання, масові безлади, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення майна, захоплення підприємств, реквізиція, страйки, блокади, громадські демонстрації, протиправні дії третіх осіб; б) техногенні та транспортні катастрофи: пожежі, вибухи, аварії, тривалі перебої в роботі транспорту, викликані рішеннями державних органів, закриття морських проток, ембарго, заборона або обмеження експорту/імпорту; природні катаклізми та стихійні лиха: епідемії, урагани, шторми, циклони, торнадо, повені, снігові замети, ожеледь, град, заморозки,

¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

замерзання водойм, землетруси, блискавки, пожежі, посухи, зсуви ґрунту та інші природні катастрофи. Ці обставини є непередбачуваними та не залежать від волі сторін, що робить їх підставою для невиконання зобов'язань за договором¹.

Відповідно до п. 6.9. Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин для визнання та підтвердження форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) уповноважена особа повинна впевнитись, що надані заявником документи свідчать про: надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін); непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настанням зобов'язання або до настання податкового обов'язку); невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків); причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо). При цьому в юридичній літературі висловлювалася думка, що «визначення непереборної сили встановлює умови, за яких законодавець вважає відсутньою вину боржника, тобто, таке визначення конкретизує умови, за яких боржник несе або не несе відповідальність за порушення зобов'язання. Тому визначення підзаконними актами поняття непереборної сили суперечило б п. 22 частини першої ст. 92 Конституції України («виключно законами України визначаються... засади цивільно-правової відповідальності...») і ч.1 ст. 614 ЦК»².

Разом з цим «цивільно-правова відповідальність настає за наявності підстав (умов), передбачених чинним законодавством. Отже, відсутність цих умов означає, що немає і відповідальності. Однак можливі ситуації, коли за наявності формальних підстав (фактичного складу) для виникнення правовідносин відповідальності, законодавець не вважає доцільним настання таких наслідків. У таких випадках мова йде про звільнення від відповідальності внаслідок немож-

¹ Про торгово-промислові палати в Україні: Закону України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>

² Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: в 4.т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. Т.2. К.: А. С. К., 2004. С. 547.

ливості виконання зобов'язання. При цьому неможливість виконання виникає не з вини боржника. До числа підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності внаслідок неможливості виконання зобов'язання, зокрема, відносять: 1) вину кредитора; 2) непереборну силу; 3) випадок; 4) інші обставини, що спричиняють неможливість виконання зобов'язання, якщо вони виникли не з вини боржника»¹.

Важливо, що «Сертифікат ТПП не є єдиним доказом існування форс-мажорних обставин; обставини форс-мажору мають оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами (подібні висновки викладені у постановках Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19.08.2022 у справі №908/2287/17, від 21.07.2021 у справі №912/3323/20, від 25.11.2021 у справі № 905/55/21)». «Водночас сертифікат ТПП не є єдиним або обов'язковим доказом існування форс-мажорних обставин; наявність форс-мажорних обставин може доводитися й іншими доказами, якщо інше не передбачено законом бо договором»².

Отже, воєнні дії повинні автоматично визнаватися форс-мажорною обставиною, що може тимчасово звільнити виконавця від відповідальності за невиконання договору та визначення механізму підтвердження форс-мажорних обставин.

Окрему увагу варто приділити аналізу ситуації, коли військовослужбовець є спадкодавцем або спадкоємцем. Питання щодо спадкодавця-військовослужбовця частково були окреслені вище, і тут варто зазначити про відкривається спадщини та можливість укладення договору про управління спадщиною. Якщо ж військовослужбовець є спадкоємцем, то йому було б зручно, щоб саме професійний управитель на зрозумілих для нього умовах управляв спадщиною, виконував професійно свої обов'язки та отримував відповідну плату.

Отже, відповідальність за невиконання, неналежне виконання управителем своїх обов'язків в окупованих та інших не підконтрольних зонах не повинна наступати. Якщо зона є непідконтрольною, то

¹ Цивільне право України: підручник: У 3 кн. Кн.1. За ред. Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка. Одеса: Юридична література, 2005. С. 518.

² Постанова Верховного Суду від 07.06.2023 у справі 906/540/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111972413?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.84050777.1161109700.1739062632-1854081285.1662446539#_gl=1*1l7lpf9*_gcl_au*MzUyODIzODMzLjE3MzE4NTE0NzQ

й описати майно, яке входить до складу спадщини, вбачається не можливим. Якщо ж спадкова справа відкрита, договір про управління спадщиною укладено і через деякий час відповідна територія стає непідконтрольною, то внаслідок даних форс-мажорних обставин управитель не повинен нести відповідальність за не виконання своїх обов'язків, однак має повідомити про це установника (за можливості). Тобто, якщо управитель взяв зобов'язання управляти всією спадщиною і частина з нього знаходиться на непідконтрольній території – він несе відповідальність лише за управління того майна, яке поза межами цих зон (пропорційно).

Разом з тим, таке майно може знаходитися в зоні активних бойових дій (або опинитися в ній з часом, адже переліки відповідних територій визначаються з певною періодичністю). Віднесення території до даного переліку за умови, що там знаходиться майно, яке є частиною спадщини в управлінні, дає підстави запровадити схожі наслідки з тими, що і при не підконтрольності територій.

За умови, якщо територія не віднесена до названих вище, але мало місце пошкодження майна внаслідок влучання (в майно знищено або пошкоджено), управитель зобов'язаний скласти відповідні документи щодо оцінки завданої шкоди у встановленому порядку та подати їх у відповідні органи для майбутнього отримання компенсації.

Договір про управління спадщиною є спеціальним цивільно-правовим інструментом, спрямованим на забезпечення збереження, належного використання та примноження спадкового майна до моменту його прийняття спадкоємцями або визнання спадщини відумерлою.

Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає можливість тимчасового обмеження цивільних прав, зміни в роботі органів державної влади та нотаріату, а також виникнення об'єктивних перешкод для реалізації майнових прав. Для спадкових правовідносин це проявляється в ускладненні або неможливості фізичного доступу до спадкового майна; переміщенні спадкоємців та управителів спадщини; знищенні або пошкодженні об'єктів спадкового майна; обмеженні доступу до державних реєстрів; зміні строків вчинення нотаріальних дій. Зазначені фактори безпосередньо впливають на виконання договору про управління спадщиною, змінюючи його фактичний та юридичний контекст.

В умовах воєнного стану основний акцент у діяльності управителя може зміщуватися з активного господарського управління на збереження спадкового майна. Управитель зобов'язаний вживати заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків втрати або пошкодження майна; забезпечення фізичної охорони майна або його евакуації (за можливості); призупинення ризикованих господарських операцій. Тож, принцип розумного управління превалює над принципом отримання доходу.

Воєнний стан може передбачати заборону або обмеження щодо відчуження окремих об'єктів майна, особливо нерухомості або майна стратегічного значення. Визнання воєнного стану як форс-мажорної обставини впливає на виконання договору управління спадщиною. У разі знищення або пошкодження спадкового майна внаслідок бойових дій управитель може бути звільнений від відповідальності за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків, однак повинен здійснити всі залежні від нього дії з метою отримання спадкоємцями відшкодування за пошкоджене чи знищене спадкове майно.

Виконання договору про управління спадщиною в умовах воєнного стану має здійснюватися з пріоритетом охорони прав спадкоємців, які можуть бути тимчасово відсутніми; мобілізованими; такими, що перебувають за межами України. Управитель спадщини повинен діяти в інтересах усіх потенційних спадкоємців, утримуючись від дій, які можуть ускладнити реалізацію їх спадкових прав після припинення воєнного стану.

Отже, виконання договору про управління спадщиною в умовах дії правового режиму воєнного стану характеризується підвищеною гнучкістю, пріоритетом збереження спадкового майна та адаптацією цивільно-правових механізмів до надзвичайних обставин. Воєнний стан не скасовує дію договору управління спадщиною, але істотно трансформує зміст і межі його виконання, зумовлюючи необхідність спеціального тлумачення обов'язків управителя крізь призму принципів добросовісності, розумності та справедливості.

Ключові слова: правочин, договір, спадкування, про управління спадщиною, довірче управління, договір про управління майном, цифрова спадщина, спадкове майно, право власності, охорона спадкового майна, здійснення спадкових прав, відповідальність, воєнний стан.